

PIEŃ (113) *sb m*

-e- (111), -ę- (2).

-e- *Mącz* (14), -é- (2) *PudłFr*, *SarnStat*.

sg N pień (48). ◇ *G* pnia (29). ◇ *A* pień (14). ◇ *I* pniem (5); -em *Mącz* (2), -(e)m (3). ◇ *L* pniu (6). ◇ *pl N* pni(e) (1). ◇ *G* pni(o)w (4). ◇ *D* pni(o)m (1). ◇ *A* pni(e) (3). ◇ *I* pni(a)mi (1). ◇ *L* pni(a)ch (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Główna nadziemna część drzewa lub większego krzewu; *caudex Murm*, *Mymer*¹, *BartBydż*, *Mącz*, *Cn*; *truncus Murm*, *Mącz*, *Cn*; *strips Mącz*, *Cn*; *lignum PolAnt*, *Cn*; *codex Calep*, *Cn*; *caudix*, *radix BartBydż*: *crus arborum*, *virgetum Mącz*; *crus arboris (a. vitis)*, *matrix*, *ramorum mater*, *stylus*, *unistirpia Cn* (108) : *ZapWar 1511 nr 2067*; *Truncus statura arboris insistens radici*. Dye lenge ader ftam des boms von der wurtzel byfz an die efte. Pyen od korzenya aż do gąłęży. *Murm* 104, 103; *Mymer*¹ 20v; *BartBydż* 25; *FalZioł IV* 26b; *RejPs* 85v; *RejWiz* 104 [2 r.]; *Caudex*, Pień który w ziemi korzeniem yęfzcie ftoyi. 41 d; *Sappinus*, Pień álbo odfpodnia część yodłowego drzewá króm fękw. *Mącz* 368b; *Fruticatio inutilis*, *Wilk/* to yęft niepożyteczne gąłęzi á odnořzki ode pniá fie puřczáyące. *Mącz* 420a, 41d, 58c, 69c, 417a [2 r.], 455c (13); *WujJud* 123v [2 r.]; *A* zafię vćinek ktory fię ni nacř nie godził/ y pień zawiły/ á dla gąłęzi fękwóaty/ wziawřzy fpilnořciá [...] miřternie wykřtałtował ná podobieńftwo wyobraźenia człowieczego. *BudBib Sap* 13/13; *CzechRozm* 179; *SkarJedn* 54; *KochOdpr D2*; *Calag* 462a; *Sprochniały pień podřieczony/ pátrř iáko zá czáfem/ Ofadza fię nowym láfem*. *KlonŻal C2v*; *PudłFr* 41; *Duramen – Winna á twardřzå galąřka przy pniu, twardřina*. *Calep* [345]b; *Stipes – Pien, řłup*. *Calep* 1006b; *Stirps – [...]*. *Pien kazdego drzewa*. *Calep* 1007a, 173b, 210b, 705a, 1090b.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy rořliny [przydawka + pień (4), pień + przydawka (3); w tym: pień winny (6), jodłowy] (7): *Vitis*, *eyn weynřtock ader remřtok Wynny pyen álbo korzen Murm* 106; *Calep* 945a, 631b, 1130b [3 r.], 1139a.

W porównaniach (20): *Bo czofřkolwiek na fię włożyřz Prawie řzytkim rořkořz plodzyřz Takći nadobnie przyřtoi [...]* *Na drugim więcz by na pień wdzał Rejřóz C7v, F3v*; *Ktory gdy od Krolá mowić powřtanie/ naprzod iáko wryty pień ná źiemie pátrřy OrzRozm Q4, K4*; *Mącz* 423c, 467a, 476b; *nie bąđźze teř iáko pień przy drodze nikomu nie pożyteczny Rejřwierc* 112, 36, 155v, 160v; *CzechRozm* 179; *Wiem co cię od tego [zjednoczenia Rusi z Kořciołem Bořym] nawięcey odwodźi/ y iáko iáki pień tobie do tey iednořci záftepuie SkarJedn* 377; *A powiádał: iáko drzewo ftare ze pnia wycięte/ trudno ma zákwiřnac: ták kácermiřtrř trudno fię nawroćić do Kátholickiey wiáry ma Skarřyw* 119, 373, 441; *Ták řeby muřiał być nád Kretá řłepym/ ktoby tego nie widźiał: á nád pień gnuřnieyřzy/ ktoby fię w tym nie czuł [...]* *ře bez piřmá ř. nic w řpráwie zbáwienney nielza czynić CzechEp* 122; *PowodPr* 64; *Iáko ze pniá fok rořzczká bierze táki iáki ięft we pniu [...]* *y my táki řywot mieć mamy/ iáki z korzeniá drogiego y řłodkiego/ to ięft/ z Páná IEZVSA pochodźi. SkarKaz* 85a, 418a; **[Pan Chryřtus [...]** *nas czeka y vpomina: kazánim/ káznodźieymi/ przykřády/ náukámi/ przygodámi: á my iáko pień leřym/ porwáć fię z błotá niechcemy SkarKaz* 482b (*Linde*); *Do wolnych mów w R.P. wolnej dwie rzeczy řą na przekazie a jako pień na drodze zawadzają AktaSejmikPozn 1590 107*].

W charakterystycznych połączeniach: pień mocny, niepotrzebny, podły, podsieczony, pozostały, rozkorzeniony, sęgowaty, skręcony, sprochniały (3), suchy, wryty, zawiły (2); pień drzewa.

Przysłowia: Stupidus, Zdumiąły/ zmiłkły/ ochotny yako pień ná ptaki Mqcz 423c, 476b.

bibl. nie łay głuchemu/ y przed ślepym pniá nie kłác/ mowi zakon [Vulg Lev 19/14]. SkarKaz 279a.

Zwroty: »ze pnia rąbić« [szyk 1:1] (2): Kmiec y Mieczczánin/ gdy ma iechác łobie ná fwą potrzebę po drwá do boru álbo do pułzczey/ [...] nie ma do palenia rąbić ze pniá/ iedno leżące GostGosp 36, 166; [LustrRaw 1570/195].

»pnie rozłupować« (1): Kiedy mocno liekierę/ ftálą záhártuią/ Tedy ią pnie y fęky/ mocne rozłupuią. RejZwierz 139.

Wyrażenia: »odcięty od pnia« (1): Rózgá odcięta od pniá/ iefli w źiemi ftanie/ Zá krótki czás tak wielka/ iáko máć powftanie GórnTroas 40.

»ze pnia spuszczoney« = świeżo ścięty (1): Abo iáko budownicy mądrze y dobrze w rzemiefle fwym biegli/ chociaż iuż ma dofyć drzewá wypułzczonego: iednák nie zaráz z onego/ iáko ieft ze pniá fpułczone y z lálá przywieżione buduię CzechRozm 235v.

Szeregi: »pień albo korzeń« (2): Murm 106; Vitis – winny pien albo korzen. Calep 1130b.

»pnie i sęki« (1): RejZwierz 139 cf »pnie rozłupować«.

W przen (1) : w ciele niema być gnułność/ áby fie nie zdáło/ iż pień mowi/ ále ma być iákaś żywość we wftytkich człónkach GórnDworz F8.

Przen (21) : Rozráduyże fie thedy á rofkochay ty wierna winniczko Páná fwego/ á zwłázczá ktoraś ieft wzczepioná w then fwięty pień Boskiey máćice iego RejPos 267; RejZwierz 185; á národ nász [Bog] obrał/ y to leśne drzewo/ kwaśne iábłká rodzące [!]/ w pień fłodkiego korzeniá Syná fwego wzczepić/ [...] nie zániechał. SkarŻyw 26; niegodziło fię wzoru cnot wftytkich Chrześciánfkich/ y pniá wiary fktorego rofzczki wfczech wierzących idą/ zániechać SkarŻyw [282].

Szereg: »drzewo i pień« (1): Poległo drzewo/ y rofkorzeniony Pień/ z gruntu vfechł GrochKal 21.

a) Człowiek tępy, niewrażliwy (6) : Caudex, per Metaph. pro homine stulto, Głupi/ Dubiel/ Pień. Mqcz 41d; RejPos 346v; y dla tego ich iefzcze popędliwe duchy zowie/ grube pnie/ próżne kloce/ [...] w ktorych *in fumma* nic dobrego nie máłz. ReszPrz 66, 97; [GDzie iedno nam przed oczy będzie wytáwiony człowiek vmárły [...] dofwádziona tho ieft rzecz/ iż nie może z nas być żaden thákowym pniem/ áby go nie miáło to z iákim przeftáchem y zalem obeyć. GilPos 210].

Wyrażenie: »pień niemy« (2): Gdyż y mrowká/ gdy ią kto ściłka broni fie y káła: á iá bych miał być pniem niemym/ któryby káždy [...] mógł rębác y lieć CzechRozm 233v, 242.

Szeregi: [»grzyb abo pień«: Ta rádá podobała fię Alfonłowi/ bo mniemał żeby grzybami abo pniámi byli ci kthorzy o tym radzić mieli BazHist 86 (Linde).]

»pień abo kamień« (1): mufiálci by fie pniem iákim/ ábo kámieniem niemym y martwym ftać/ teźby dopiero/ mógł to wftytko coś ty mowił wykonać [zaniechać zemsty za krzywdy] CzechRozm 242.

b) Przeszkoda (8) : Tem [lege: ten] my to pyen był nadrodze Ze tak baczys źlie obodze. RejKup n4v; RejWiz 138; LeszczRzecz A5v; Tákże ty gdy pyeń widziłz/ iáki w przyrodzeniu/ Ktoryćby

co przekażał/ w poczęwim baczeniu/ Wykopay precz/ á náliey/ ze cnoty pńzenice *RejZwierz* 139; *GórnDworz* Bb4v; Ale gdybychmy fie wńzyfcy chcieli mocno thego viąc/ á iżby nam on niefláchetny á fprochniały pień drogi nie záválił/ co gi priwatą zową *RejZwierz* 193v; *SkarJedn* 377; A ták zwáliwfy ten pień z drógi około Succesfiéy: [...]/ ták w Imię Boże ftánowiemy *SarnStat* 1002; [niezgoda a różność w wierze – ten pień wszycko zawalił. *Diar* 1566 47, 41].

c) Trudne zadanie, zagadnienie (2) : ABy iuz nic więczy nie było iedno ftan á ośobá Páńfka/ wierz mi iż to iest twárdy á fękowáty pień rádzić y myłlic o tym. *RejZwierz* 41v.

Zwrot: »pień rozłupować« (1): Tákże káždy gdy cnotą/ rozum záhártuie/ Wierz mi natrudnieyfzy pień/ fnádnie rozłupuie. *RejZwierz* 139.

a. O drzewie genealogicznym (9) : Drzewo krewnoŃci/ Iest wymálowanie/ Drzewu Przyrodzonemu podobne/ máiące w łobie pień y rozgi/ to iest początek rodzáiu/ Linie proŃte y poboczne *GroicPorz* ffv.

Przen (8) :

a) Protoplasta rodu (2) : Pień Tu rozumiey/ tę Perfonę od kthorey krewni poŃzli. *GroicPorz* ffv; [Stipes, persona a qua alij originem ducunt [...] Pyeń, Rodzicz *Cervus* F40 322].

Wyrażenie: »spolny pień« (1): Rowna poprzecznych Linia iest/ gdy perfony o ktorých bywa gadká ná rownym ftopniu fá od fpolnego Pniá/ to iest od Rodzicá *GroicPorz* ff3.

b) Ród (6) : Y Wyniknie rozczká ze pniá Ifáiwego/ á látorołfka z korzeniá iego wyrołcie. *BibRadz* Is 11/1; tám dopiero włánoŃci tego kwiatká ze pniá Izáiego wyrołtego/ opifuie *CzechRozm* 179, 113v, 114, 179v; *CzechEp* 298 [zawsze przekład lub nawiązanie (do) tego samego tekstu].

b. Gruba belka, kłoda drewniana stanowiąca część urządzenia bądź wykorzystywana w funkcji narzędzia (5) : *Fistucatus*, Pálami nábity też pniem álbo baranem tákowym w zimię wtłuczony. *Mącz* 128d; *Lanionia mensa*, Rzeźnicza ławá álbo pień ná którym bydlęta rozbierayą. *Mącz* 183d, 270c; *Acmotheton* – Pien naktoym [lege: na ktorým] kowadło. *Calep* 18a, 1013a.

c. [Przedmiot wykonany z drewna; przen o figurze świętego: [obrazy] Bałwochfalftwać zaprawdę nauczyli wybornie ludzi. Ach czegołz cię dobrego pięń nauczy. *ConfLutom* av].

2. Część drzewa pozostała w ziemi z korzeniami po ścięciu jego części nadziemnej, karpa; radix PolAnt (4) : A wńzákoż pień korzeniá iego zoftawćie w ziemi *BibRadz* Dan 4/12; *BudBib* Dan 4/15[12], 23[20]; Gdyby leżącego [drewna] nie było w boru/ ma Vrzędnik náznáczyć/ kędyby mnieyłza fzkodá byłá: pniow wyfokich nie zoftawuiąc/ áni wierzchowiłk odchodząc. *GostGosp* 36.

3. Ul (prawdopodobnie zrobiony z pnia drzewnego) wraz z zamieszkującą go rodziną pszczelą (1) : anym wszyala cztery dzyesczy pnyov pszczol *ZapWar* 1524 nr 2314; [pszcól pniów 6 *InwSzlachKal* 1576 nr 33].

Synonimy: **1.a.** rod; **b.** kloc, kłoda, kłodzina; **2.** karcz, karpa; **3.** barć, dzieńie, ul.